

Skattejagten – Otto Andrups indsamling af herregårdenes kulturgenstande

Aftidligere chef for Københavns Bymuseum og afdelingschef på Nationalmuseet John Erichsen, København

I det tiår, Lensafløsningen stod på, kørte vognlæs efter vognlæs med kunst- og kulturskatte fra herregårde til offentlige museer. Portrætter af kendte historiske personer, kostbare malerier af internationale kunstnere, skrøbeligt porcelæn fra berømte europæiske fabrikker, fornemt sølvtøj, værdifulde bøger og håndskrifter, der havde været i privateje gennem generationer, blev med ét slag offentlig ejendom.¹

Hvordan kunne det gå til? Det hænger sammen med en upåagtet del af loven om lensafløsning, der jo i bund

og grund handlede om at skaffe jord og penge fra de store herregårde til oprettelse af statshusmandsbrug. Loven indeholdt imidlertid paragraf seks om herregårde med båndlagt løsøre, det vil sige de såkaldte majorater, hvor der var indbo som sølvtøj, kunstværker, møbler, porcelæn samt smykker, bogsamlinger med videre, der var registreret som en del af det enkelte majorat, det vil sige som en del af selve herregårdens formue. Paragraffen bestemte dels, at kunstværker, der kunne betegnes som værende af "national interesse", ikke uden videre måtte sælges eller eksporteres, dels at staten havde forkøbsret til sådanne genstande. Men helt afgørende var det, at man, hvis der var tale om egentlige samlinger af national interesse, skulle give offentligheden adgang dertil. Med andre ord skulle private hjem åbnes for almenheden.

I første omgang skulle herregårdenes båndlagte kulturgenstande vurderes først og fremmest for at fastsætte den afgiftspligtige værdi, men også for at vurdere, om nogle af disse genstande kunne falde ind under lovens bestemmelser om genstande af national interesse. Til at stå for vurderingen udpegede Lensnævnet museumsinspektør Otto Andrup (1883-1953), ansat ved Frederiksborgmuseet og forfatter til flere

Blandt de mange portrætter, der tilgik Frederiksborgmuseet som følge af Lensafløsningen, var museumsinspektør Otto Andrup (1883-1953) især begejstret for dette broderi af Christian den 4., ikke fordi det er en autentisk skildring af den aldrende konge. Det bygger på et kobberstik af Albert Haelwegh fra omkring 1645, der havde et maleri af Karel van Mander som forlæg. Så det er ikke portrætligheden i sig selv, men derimod den udførende, som var ingen ringere end kongens yndlingsdatter, Leonora Christina. Hun broderede portrættet, mens hun boede på Maribo Kloster (1685-1698) efter at være blevet løsladt fra sit mangeårige fængselsophold i Blåtårn. Billedet var blandt de herligheder, baroniet Guldborgland (Orebygård) ved Saks-købing afgav under Lensafløsningen. Det Nationalhistoriske Museum på Fredriksborg. Foto: Lennart Larsen.

fortegnelser over portrætsamlinger på herregårde som *Vemmetofte*, *Gissselfeld* og *Gavnø*. Til vurdering af herregårdenes kulturgenstande kunne man sagligt set næppe have truffet noget mere kompetent valg.

Overdragelsen af kunstværker og genstande

Man kan med nogen ret spørge, hvorfor dette med historiske genstande af national interesse kom med i Lensafsløsningsloven. Var det udtryk for ægte kulturel bevidsthed? Var det udslag af almindelig misundelse? Eller kunne det tænkes at være et ønske om at tilføre godsejerne et velrettet æselspark? Som i mange andre sammenhænge kunne der også her være tale om blandede motiver. Loven fik i alle tilfælde en ganske markant formulering med vidtrækkende konsekvenser for de historiske genstande af national betydning. Det skulle dog vise sig, at et var, hvad lovgiverne bestemte, noget andet, hvad der i virkelighedens verden viste sig praktiserbart.

Når Andrup drog i felten, var han pålagt en dobbelt-opgave: For det første skulle han fastsætte værdien af hele det båndlagte inventar på pågældende herregård. For det andet skulle han aftale, hvordan man kunne bære sig ad med at afløse, det vil sige overdrage den andel af løsøret, som svarede til den nye afgift på herregårdenes formuer, til staten, som derefter for hver genstand valgte et modtagende museum. Otto Andrup fastsatte suverænt vurderingen af genstandene, og der forelå ikke nogen instruks til ham om, hvordan han skulle bære sig ad. Hans forhandlinger med herregårdenes besiddere førte derfor til udviklingen af flere forskellige modeller for overdragelsen. Den første mulighed var at overdrage genstandene som "gave" til staten her og nu, mens en variant af

denne model var at udskyde overdragelsen til næste generationsskifte. Den anden, lidt lempeligere løsning gik ud på, at det modtagende museum betalte for pågældende værk – ganske vist til en af Andrup fastsat (moderat) pris. Der var som regel tale om en for museerne meget favorabel vurdering; ofte tog man nemlig udgangspunkt i 30-40 år gamle værdiansættelser hos Lenskontrollen. En tredje mulighed var, at genstanden blev overdraget til et museum, når slægten ikke længere ejede stedet. De kunstværker og genstande, som skulle tilgå et museum, skulle mærkes med en plakette, og herregårdens besidder og hans efterkommere forpligtede sig til at vedligeholde kunstværket eller genstanden, og den måtte heller ikke hverken pantsættes eller sælges. Det blev dog ikke afklaret, hvem der skulle forsikre kunstværket eller genstanden – museet eller herregårdens besidder. En fjerde ordning gik ud på, at besidderen tinglyste en art fredningsdeklaration på visse kunstværker (ofte familieportrætter) og genstande (i reglen møbler og kirkeinventar), som skulle forblive på herregården. Endelig kunne et museum – som en femte model – få tinglyst ret til engang i fremtiden at købe bestemte værker eller genstande til et beløb, som fastsattes ved afløsningen.

Det skulle vise sig at blive en – antagelig utilsigtet – værdiforringelse for efterfølgende generationer. Alene det forhold, at Andrup opfandt så mange forskellige modeller, er talende vidnesbyrd om, at sagsforløbet bar præg af komplicerede forhandlinger. De kunstværker og genstande, som på denne måde overgik til offentlige museer, blev naturligvis ikke medregnet i opgørelsen over et majorats afgiftspligtigt værdi.

Dette pragtstykke af en kjole er en såkaldt manteau, en mode-dragt, der som type udsprang fra Ludvig den 14.s hof. Kjolen var syet til Christine Elisabeth von Knuths (1675-1738) bryllup i 1695. Den mosgrønne silke-brokade indvirket med guldtråd har med sine 17 kilo vejet godt på den 17-årige bruds spinkle skuldre. Kjolen blev sammen med 20 andre dragter og dragtdele som led i Lensafløsningen afgivet fra stamhuset Thorseng (Valdemars Slot) på Tåsinge til Nationalmuseet og er et af dragsamlingens absolutte topstykker. Nationalmuseet. Foto: Roberto Fortuna.

I nogle tilfælde bestemtes det ved Lensafløsningen, at enkelte genstande eller malerier kunne forblive på herregården en generation eller to. Det var blandt andet tilfældet med dette portræt på Egeskov, som først skulle overgå til Statens Museum for Kunst ved den afledende besidders søns død. Den indtraf i 1985, hvor museet modtog dette prægtige portræt af Frederik Christian Krag (1726-1763), malet i Paris af Ludvig den 15.s berømte hofmaler Louis Tocqué (1696-1772). Betalingen var som fastlagt ved stamhusets afløsning i 1925 5.000 kroner, en pæn vurdering dengang, men et fuldstændig urealistisk lavt beløb 60 år senere. Foto: Statens Museum for Kunst.

De første Andrup-besøg

Nu gik det slag i slag. Efter *Frijsenborg* og *Stensballegaard* fulgte i 1922 *Holsteinborg*, *Brattingsborg*, *Dragsholm*, *Gavnø*, *Orebygaard*, *Holckenhavn*, *Holstenshuus*, *Løvenborg*, *Vilhelmsborg* og *Tolløse*. Det følgende år blev fire majorater afløst med overdragelse af kunstværker: *Lindenberg*, *Lerchenborg*, *Brahetrolleborg* og *Valdemars Slot*. I 1924 blev *Arreskov*, *Nysø* og *Sostrups* afløsninger gennemført med afgivelse af løsøre. Ved alle disse forhandlinger agerede Andrup på Lensnævnets vegne som dettes konsulent. Der synes som nævnt ikke at foreligge en egentlig skriftlig instruks, da inspektøren blev sendt i marken, men undervejs blev det flere gange indskærpet, hvilke vilkår han skulle arbejde under. Og det var der givetvis rigeligt behov for, da Andrup og hans foresatte, lenssekretær Ingerslev, var som ild og vand. Sidstnævnte var den korrekte og velovervejede embedsmand, førstnævnte snarere en impulsiv "handelsmand", som ikke lod sig genere af love og faste regler. Andrup var desuden i bund og grund inhabil – han repræsenterede en offentlig myndighed, Lensnævnet, og var samtidig ansat ved en potentielt modtagende institution, Frederiksborgmuseet. Dette var åbenlyst fra begyndelsen, og spørgsmålet er, hvordan Andrup forvaltede sin vanskelige opgave ikke alene i relation til habiliteten, men også som den statslige embedsmand, han jo må siges at være i varetagelsen af denne usædvanlige opgave. Under alle omstændigheder må det konstateres, at Andrups egen institution blev mere end rigeligt tilgodeset. Frederiksborgmuseet – i dag Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg – modtog over 100 værker. Dette skete både som gave og ved favorable køb – og Frede-

riksborgmuseet var uden sammenligning den offentlige samling, der høstede størst tilvækst som følge af Lensafløsningslovens paragraf seks om kunstværker og genstande af almen interesse.

Andrup-kriserne

Gennemførelsen af Lensafløsningslovens paragraf seks var dømt til at skabe problemer og fremkalde kritik. Andrups besøg på de forskellige majorater slog naturligvis gnister, som blev forstærket af, at museumsinspektøren ikke kunne kaldes den forsigtige, diplomatiske type. Der indløb klager til Lensnævnet, og Andrup overskred faktisk sine beføjelser, blandt andet ved at stille besidderne i udsigt, at familieportrætter generelt kunne fradrages majoraternes vurdering. Lenssekretæren måtte reagere og irettesætte museumsinspektøren:

De maa alene optræde paa Lenskontrollen og vedkommende Lensnævns Vegne. De kan føre Forhandlinger med Bestyrelserne for de Museer og Biblioteker, som De mener har Interesse i de paagældende Løsøreeffekter, men kan ikke træffe nogen for Lenskontrollen eller Lensnævnet bindende Aftale.

Ikke kun i forholdet til besidderne kunne Andrup virke stødende. Han forvaltede sin opgave egensindigt og besluttede i flere tilfælde selv, til hvilke museer genstande og kunstværker skulle overdrages. Blandt andet bestemte han, at en række genstande fra *Clausholm* med proveniens til Frederik den 4.s (1671-1730) anden dronning, Anna Sophie Reventlow (1693-1743), skulle overdrages til Rosenborg. Andrup

Tilsynet med len, stamhuse og fideikommiss sortererede under Danske Kancelli. Ved Enevældens afskaffelse i 1848 overgik det til Justitsministeriet, og med en lov i 1914 fik disse sager med oprettelsen af Lenskontrollen sin egen instans i ministeriet. Majoraterne var forpligtet til at indsende fortegnelser over jordegods og båndlagte kapitaler samt løsøre med videre til myndigheden. For at kunne identificere møbler, malerier med videre kunne disse mærkes. Dette skete for eksempel ved et brændemærke, et metalskilt eller en etikette. Skiltet med de kryptiske bogstaver v.S.F. står for von Schildenske Fideicommis, det vil sige Clausholm. Fideikommisset var oprettet i 1831, og mærket, der findes på en stol, kan meget vel være så gammelt. Foto: John Erichsen.

havde ikke konfereret med museet forinden, og her havde man absolut ingen interesse i den ikkefyrstelige dronning. Hun var uønsket i de kongelige samlinger på *Rosenborg*.

Da Andrups besøg på majoraterne havde stået på i cirka fire år, brød kritikken ud i lys lue. Den ene krise efter den anden udspillede sig for fuld musik i dagspressen. Frederiksborgmuseet blev hængt ud, men museet holdt hånden under Andrup, og Carlsbergfondet bevilgede ham herefter tjenestefrihed et halvt år, så han på en rejse til Syden kunne restituere sig.²

Ved tilbagekomsten genoptog Andrup arbejdet på sit elskede slot i Hillerød og rundturene til de majorater, der formodedes at rumme værdifuldt løsøre af historisk og national interesse. Vurderinger og

forhandlinger førte Andrup til *Egeskov*, *Juelsberg*, *Clausholm*, *Wedellsborg*, *Knuthenborg*, *Ledreborg* og *Skjoldenæsholm*, som alle afleverede kunstværker og genstande til museerne.

Til billedet af Andrups adfærd hører også, at han i sine officielle vurderinger ofte gjorde sig skyldig i regnefej, at hans notater til Lensnævnet kunne mangle datering, at hans indstillinger kunne være så upræcise, at det hverken fremgik eksakt, hvilken genstand det drejede sig om, eller hvilken modtagende institution han havde i tankerne.³ Det viste sig hyppigt nødvendigt at rykke ham for svar og indstillinger, som for længst skulle have været leveret til Lensnævnet. Desuden handlede han ofte på egen hånd. Et sted omtales han som "den altid forvirrede Museumsinspek-

tør".⁴ Adskillige notater fra vurderingsbesøgende på de forskellige herregårde er bevaret i hans arkiv. De er i reglen kradset ned i hast med blyant, og som papir benyttede han alt forefaldende som brevpapir fra pågældende majorat, brugte kuverter og små lapper, et telegram, en bridgeblok eller et bordkort, alt kunne bruges, og nok så sjusket så det ud. Han var på museernes vegne – og ikke mindst på egen institutions – en rigtig samler, der i mindre grad så på formaliteter og lovmedholdeligheden i sine – ofte egenhændige og hastige – handlinger. Han var en sand handelsmand, der både kunne give og tage for at nå sine mål. Hvad loven og profeterne dikterede, var ikke så afgørende. Først løsningerne – så måtte formalia falde på plads efterfølgende.

Reaktionerne på Andrups besøg

Andrup kom til at stå som personificeringen af selve Lensafsløsningsloven og det "statslige overgreb", som loven foreskrev. Paragraf seks om aflevering af kunstværker fra det, besidderne betragtede som deres private ejendom, blev opfattet som uretmæssig tvang! En besidder, som i øvrigt var venligt stemt over for Andrup, G. Honnens de Lichtenberg (1890-1940) fra *Bidstrup*, formulerer sin – og standens – harme således:

[...] De skriver videre i Deres Brev: ... 'Hvordan faar vi nu Balance?' – Vi faar aldrig Balance! Majoratsbesidderne fratages en Femtedel af deres Slægtsformue, afkøbes en Trediedel af deres Jord til en latterlig Underpris, maa give Staten Forkøbsret til deres Kunstsager til en Værdi, som Køberen selv bestemmer, og maa

sluttelig oven i Købet vise sig højmodige og give 'frivillige Gaver' til Museerne, hvilket sidste mig bekendt dog ikke er hjemlet i Afsløsningsloven. Og hvad er der saa i den anden Vægtskaal? Den officielle Tak for Gaverne (var det ikke det, Smedens Kat døde af?) og ellers nix. Nej, jeg indrømmer, det bliver vanskeligt – meget vanskeligt at faa Balance. Ja, undskyld mig – men man bliver bitter engang imellem [...]⁵

Andrup høstede dog ikke udelukkende kritik. For eksempel udtrykte lensgreve Christen Scheel (1853-1926) til *Gammel Estrup* under de offentlige angreb mod museumsinspektøren: "Det gør mig ondt, at De atter har Vrøvl og er Genstand for Bagvaskelse, mig har De altid behandlet nobelt"; ved en anden lejlighed ønsker greven at rense Andrup "fra de infame Beskyldninger, der jo er reene og skær Løgn".⁶ Det følgende år skriver Scheel igen venligt til Andrup:

Jeg har aldrig sagt andet end Godt om Dem, og jeg har aldrig havt Grund til Andet. De har altid behandlet mig fuldt ud gentlemanlike, har jeg udtalt Gang paa Gang, og jeg tager bestemt og absolut Afstand fra den Behandling, som De er Gjenstand for [...]⁷

Greve Scheel og dermed *Gammel Estrup* indtog nok en særstilling blandt majoraterne. Det fremgår af de to citater, at der var et ganske nært – og vel også fortroligt – forhold mellem lensgreven og museumsinspektøren. Det gælder selve behandlingen af stamhuset i relation til det båndlagte løsøre. *Gammel Estrup* måtte afgive ganske meget, men i virkeligheden ikke,

hvad man kunne kalde umistelige kunstværker og genstande. I alt drejede det sig om syv portrætter, tre møbler, syv stykker porcelæn, et gyldenlædertapet og endelig en samling kobbertøj fra 1740. Desuden hele arkivet, men for lensgreven var det måske snarere en befrielse at overgive ansvaret for denne del af stamhusets samlinger til Rigsarkivet? Andrups hovedinteresse gjaldt her som overalt portræterne. Fra *Gammel Estrup* sikrede han sig blandt andet Carl Gustav Pilos (1711-1793) portræt af Jørgen Rosenkrantz, der gik til Statens Museum for Kunst. Frederiksborgmuseet fik hele seks portrætter, hvis motiver var komedieforfatteren Mogens Skeel, gesandten i Sankt Petersborg Christen Scheel, historikeren Hans Gram, et par anonyme dameportrætter samt endelig arveprins Frederik, hvis portræt dog først skulle tilgå museet efter lensgrevens død. Desuden overtog museet det såkaldte Dronningens Chatol.

Otto Andrups interesse gjaldt ikke kun portrætter, men også bohave med en god historie. På Gammel Estrup fandt han dette møbel, som gik under navnet Dronningens Chatol. Ifølge familietraditionen var det en gave fra Frederik den 5.s anden dronning, Juliane Marie, til grevinde Charlotte Louise von Plessen, gift med overstaldmester, lensgreve Jørgen Scheel. Det engelsk inspirerede, mahognifinerede skrivechatol fra 1780 var en fornem gave, begge de damer værdige. Tiden er ikke gået sporløst hen over det fine møbel, der som led i Lensafløsningen blev afgivet til Frederiksborgmuseet i 1926. Frem og tilbage er som bekendt lige langt. For allerede fire år senere vendte chatollet ved herregårdsmuseet Gammel Estrups grundlæggelse tilbage, nu som depositum fra Frederiksborg. Møblet var ikke længere båndlagt under stamhuset Estrup, men en udstillingsgenstand på herregårdsmuseet. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

Kunstindustrimuseet fik en sjælden terrin med underfad fra Fourniers produktion af såkaldt blødt porcelæn samt fem stykker udsøgt Meissen-porcelæn, dekoreret i guld og farver. Nationalmuseet sikrede sig ud over det omtalte lædertapet og kobbertøjet et fad med våben for familien Lerche af Wedgewood-porcelæn.

Det er bemærkelsesværdigt, at samtlige disse effekter blev betalt for i alt cirka 15.000 kroner, ifølge en af Andrup fastsat vurdering. Betaling kom også på tale ved enkelte andre majorater, men der er ingen tvivl om, at lensgreve Scheel i virkeligheden var indstillet på – mod betaling – at afgive ganske meget for ad den vej at styrke stamhusets anstrengte likviditet. Den samlede værdi af *Gammel Estrup* udgjorde 3.613.810,59 kroner, hvilket naturligvis var et stort beløb, men det var jo sammensat af godssets værdi som land- og skovbrug inklusive bygninger og driftsmateriel etcetera, kapitaler og bygninger samt båndlagt løsøre. Med andre ord næppe nogen imponerende likviditet, og med Lensafløsningslovens bestemmelser så det bestemt ikke bedre ud for fremtiden. Til staten skulle der betales 20 procent i afgift og afgives en tredjedel af landbrugsjorden. Endelig skulle der til den såkaldte successorfond afgives to femtedele af den rest, der herefter tilgik besidderen. Da stamhusets afløsning fandt sted den 7. juli 1921, blev disse byrdefulde bestemmelser udmøntet som følger: Til staten afgav stamhuset 175 hektar, til Statens Jordfond betales 722.762,12 kroner, og til successorfonden henlagdes 1.156.419,39 kroner, således at besidderen sad tilbage med blot 1.734.629,08 kroner. Der var med andre ord ikke noget at sige til, at lensgreve Scheel bekymrede sig for økonomien og

Ved Lensaflosningen afgav stamhuset Estrup (Gammel Estrup) en mængde værdifuldt inventar til flere museer. Kunstindustrimuseet (i dag Designmuseum Danmark) fik fem stykker kostbart Meissen-porcelæn, heriblandt to par kopper af en tidlig type uden hank fra cirka 1730, dekoreret med kineserier i guld og farver. Det lykkedes grev Scheel at opnå forståelse hos Otto Andrup – og dermed Lensnævnet – for, at museerne måtte yde en betaling for at få herlighederne i hus. Andrup, der jo var aftager af adskillige portrætter til Frederiksborgmuseet, befandt sig i den for ham og museet gunstige situation, at han også selv skulle fastsætte vurderingen og dermed museernes betaling. Designmuseum Danmark. Foto: Pernille Klemp.

fremtiden for slægtens stolte herresæde. Kunne han ved afgivelsen af løsøre til offentlige museer sikre sig betaling, ville det i denne situation være af betydning at få erstatning, selv af et så beskedent beløb.

Andrup har sikkert været i sit es ved forhandlingen med Christen Scheel. På den ene side kunne Andrup tilgodese nogle museer med notable erhvervelser (til en trods alt billig penge), og på den anden side kunne

han komme den betrængte lensgreve i møde ved at skaffe betaling for kunstværkerne. Man ser for sig, at der gennem disse forhandlinger opstod fortrolighed mellem de to, og Andrup, der selv holdt af smukke ting, sikrede sig også personligt nogle tinsager mod en rimelig betaling.

Howdan så Andrup selv på sin rolle under Lensaflosningen? Desværre har vi kun få udsagn, men i

kataloget til hans store udstilling på Charlottenborg i 1925 kommer han til orde og skriver blandt andet: "Vanskelighederne og Pinagtighederne ved Gennemførelsen af denne Paragraf er iøjnefaldende".

Sammenfatning

I 1919 fandtes 75 majorater i Danmark. 34 af dem, eller godt halvdelen, måtte afgive kunstværker eller antikviteter som resultat af Lensaflosningslovens paragraf seks om herregårdens "løsøre". Nogle herregårde afgav store samlinger, men herudover blev der overdraget godt 200 malerier til offentlige institutioner – i gennemsnit fem-seks værker fra hvert afgivende majorat, ud over samlingerne. Blandt de indsamlede værker var malerier af renaissancekunstnere som Abraham Wuchters (1608-1682), Karel van Mander (1609-1670) og sågar Rubens (1577-1640) og Rembrandt (1606-1669). Man fandt også portrætter af kongelige og adelige og malerier af Carl Gustaf Pilo og Jens Juel (1745-1802). For de modtagende institutioner – herunder Statens Museum for Kunst, Nationalmuseet, Thorvaldsens Museum, Kunstindustrimuseet, Rosenborg, Det Kongelige Bibliotek og Frederiksborg, hvor Andrup selv var ansat – var der tale om betydningsfulde tilføjelser til samlingerne.

Også for herregårdens ejere var der ofte tale om genstande af betydning. Selvom Lensaflosningslovens bestemmelser om overdragelse af en tredjedel af godsernes jord og betaling af en statsafgift på 20-25 procent udgjorde større indgreb i godsejernes formue end afgivelsen af malerier, antikviteter, bøger og møntsamlinger, var portrætter og genstande ofte personlige ejendele. Når det kom til at give adgang til en

"fremmed" for at værdisætte og muligvis fremtvinge afgivelse af nogle af slægtens klenodier – portrætter af forfædre, møbler og andre genstande med familiens våben og monogrammer med videre – så måtte det føles stærkt krænkende. Sådanne nedarvede genstande stod jo som symboler på selve ejendommen og ikke mindst slægtens identitet og betydning.

Alligevel fik Otto Andrup mange besiddere med på en "frivillig ordning", der indebar afgivelse af kostbart bohav, ofte med lang tilknytning til gården og slægten. Hvorfor lykkedes det? Var han en dygtig forhandler? Givetvis, men baggrunden var først og fremmest, at loven – og dermed Lensnævnet – havde udrustet den ihærdige museumsinspektør med et slagkraftigt våben: truslen om med lovens paragraf seks i hånd at fremtvinge offentlig adgang til herregårdens samlinger. Museumsinspektøren kunne nu dels true med lovens mest radikale bestemmelser om adgang til private hjem, dels kunne han tilbyde at udføre en "venlig" vurdering af værdien af den enkelte herregårds indbo, hvis besidderne frivilligt afgav en genstand, som museerne havde interesse i. Derved kunne overdragelsen af genstande føre til en reduceret statsafgift som følge af den imødekommende vurdering, Andrup anlagde, og herregårdsejerne kunne undgå, at offentligheden fik adgang til deres hjem.

Man kan mellem linjerne i Andrups indstillinger til Lensnævnet af og til læse, at opgaven nok var blevet løst på denne måde. En søn af en daværende besidder erindrer meget tydeligt og citerer farens ord, at "Andrup snød sin arbejdsgiver",⁸ det vil sige staten, ved at anlægge alt for rimelige vurderinger, når han samtidig fik opfyldt sine ønsker om frivillig overdragelse som gave eller ved salg. Andrups opgave var på

enhver måde vanskelig, og han betegner da også forhandlingerne som "de altid pinagtige Forhandlinger i Anledning af Lensafløsningen".⁹

Lensafsløsningsloven fik altså stor betydning for det, vi i dag kalder kulturarven. For samfundet måtte det være af stor værdi, at nogle af herregårdenes skatte var flyttet på museum, og at monumenter i landskabet var gjort tilgængelige for offentligheden. For herregårdenes ejere følte det – forståeligt nok – som en dyb og krænkende uretfærdighed.

Godsejerne var i økonomisk forstand blevet ramt hårdere af lovens bestemmelser om betaling af statsafgift, afgivelse af landbrugsjord og særligt af, at de nu skulle betale skatter. At en fremmed som statens embedsmand skulle have lov, ja, ret til at vurdere hele det båndlagte indbo og ret til at give offentligheden adgang til besidderens private hjem for at se historisk og kunstnerisk værdifulde kunstværker og genstande, var imidlertid en grænseoverskridende bestemmelse.

Myndighederne, og her menes først og fremmest lenssekretær Ingerslev, Otto Andrup foresatte, søgte at opfylde loven på en så skånsom måde som muligt. Majoratlovens bestemmelse om tvungen adgang til private hjem blev i praksis til et kompromis, og vurderingen af godsernes løsøre – kunstværker, antikviteter og samlinger – beskrev Ingerslev i 1922 som et kompromis, idet man var "gaaet meget lempeligt frem overfor Besidderne, i adskillige Tilfælde er man endog gaaet til den yderste Grænse af det forsvarlige..."¹⁰ og han fandt i 1925, at man – eksempelvis for *Ledreborgs* vedkommende – havde truffet "en Række overordentlig betydningsfulde Dispositioner til Fordeel for flere Museer, Rigsarkivet og Det kgl. Biblio-

tek".¹¹ Nogle år senere, i 1937, mente han dog, at bestemmelserne i lovens paragraf seks "viste sig ved nærmere Gennemgang at være uheldige og vanskeligt gennemførlige".¹²

Andrup på udstillingen: His Finest Hour fristes man til at sige, som han ses her ved åbningen af den store udstilling af Frederiksborgmuseets erhvervelser 1913-1925 på Charlottenborg i København. Tidsrummet gælder ikke noget jubilæum, men året 1913 markerer Andrups ansættelse ved museet. Stolt og selvsbevidst præsenterede han et udvalg på ikke færre end 420 værker, det var lykkedes ham at skaffe museet i den korte år-række. Både verdenskrigen og Lensafløsningen havde givet museerne gode muligheder for erhvervelser af exceptional kvalitet og betydning. Foto: Zelia N. Andrup: Otto Andrup og livet omkring ham, 1970.

Noter:

- 1 Artiklen her er baseret på forfatterens og Ditlev Tamms bog *Grever, Baroner og husmænd – Opgøret med de store danske godser 1919* (Gyldendal 2014). Herudover er der tilføjet nyt materiale.
- 2 Zelia Andrup: *Otto Andrup og livet omkring ham*, Kbh. 1970 s. 86 ff.
- 3 RA 1366, Kopibog 9.7. og 12.7.1921. Her skriver lenssekretæren blandt andet "Det fremgaar ikke med fuldkommen Tydelighed hvilke Genstande det drejer sig om og ejheller hvilke Museer. Andrup bedes anføre disse med deres officielle Navn".
- 4 LN A 31, notat ved brev af 18.2.21.
- 5 Frederiksborg, Andrups arkiv, Herregaardsarkivet Bidstrup, brev af 11.1.1929.
- 6 Frederiksborg, Andrups arkiv, Herregaardsarkivet, brev af 22.11.1922.
- 7 Samme sted 10.10.1923.
- 8 Interview med kammerherre Henrik Berner 2008 (født 1918) og søn af lensbaron Hans Berner-Schilden-Holsten til *Langesø og Clausholm*. Baronen var en central figur i besidderkredsen.
- 9 Frederiksborg, Herregårdsarkivet, Andrups nekrolog over Otto Reedtz-Thott, Politiken.
- 10 Lensnævnet brevbog 3571, skrivelse af 10.2.1923.
- 11 J.nr. A 31, Lensnævnets beretning 1925.
- 12 Redegørelse til det svenske justitsministerium 1937.

Litteratur:

- Andrup, Otto: "Nyerhvervelser til Frederiksborgmuseet", *Illustreret Tidende* nr. 47, 19.8.1923, s. 957 f.
- Andrup, Otto: *Udvalg af Frederiksborgmuseets Erhvervelser 1913-1925*, Kbh. 1925.
- Andrup, Zelia: *Otto Andrup og livet omkring ham*, Kbh. 1970.
- Erichsen, John: "Et herregårdsspøgelse", i: *Meddelelser fra Adelsforeningen* 2010.
- Erichsen, John og Ditlev Tamm: *Grever, baroner og husmænd – opgøret med de store danske godser 1919*, Kbh. 2014.
- Hannover, Emil: *Det danske Kunstindustrimuseums Virksomhed 1920-21 og 1922*.
- Madsen, Karl: "Museets Tilvækst af ældre Malerkunst", *Kunstmuseets Aarskrift 1924-25*, Kbh. 1926 s. 117-155.
- Storstrøms Kunstmuseum: *Thorvaldsen & Nysø - Billedhuggerens sidste år*, Maribo 2001.
- Thorvaldsen Samlingen på Nysø*, katalog udgivet af Samlingen i samarbejde med Thorvaldsens Museum, Kbh. 1999.

Kildemateriale:

- Rigsarkivet, Justitsministeriet:
Lensnævnets Kopibog 9.7. og 12.7.1921.
Lensnævnets Generelle Sager A 31, notat ved brev af 18.2.21.
Lensnævnet Brevbog 3571, skrivelse af 10.2.1923.
Lensnævnets Generelle Sager J.nr. A 31, Lensnævnets beretning 1925.
Lensnævnets Generelle Sager, Redegørelse til det svenske justitsministerium 1937.

Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg:

- Frederiksborg, Andrups arkiv, Herregaardsarkivet Bidstrup.

Interview:

- Interview med kammerherre Henrik Berner 2008.